

ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД: КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ

ОРТИНСЬКА Наталія - доктор юридичних наук, професор кафедри теорії і філософії права, конституційного та міжнародного права Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»

ORCID ID : <https://orcid.org/0000-0002-5061-5340>

УДК 340.12: 342.726

DOI 10.32782/EP.2021.3.2

У статті проаналізовано право на справедливий суд як фундаментальне право людини. Проведено аналіз історичного розвитку досліджуваного права та акцентовано на його поступовій юридизації. Наголошено, що це право піддається постійній трансформації та наповненню, що відображається у його елементному складі. Проаналізовано праці науковців, які предметно досліджували право на справедливий суд та виокремлено основні його елементи. Висвітлено, що у сьгоднішніх трансформаційних процесах проведення судової реформи повинно сприяти удосконаленню права на справедливий суд і тим самим подолати корупцію та підвищити довіру наших громадян до судової влади загалом.

Ключові слова: право на справедливий суд, справедливість, права людини, судова влада, правова держава.

Постановка проблеми

Права людини є найважливішим правовим інститутом у сьгоденні. Саме їхнє належне дотримання є індикатором правової, демократичної держави із усталеними цінностями, що відповідають міжнародним стандартам. Величезна кількість міжнародних документів вказують на важливість права людини на справедливий суд, одним з них є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, що в ст. 6 визначає «кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить

спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення» [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Г.І. Бережанський М.М. Гімон, Н.М. Грень С.В. Дяченко, Ю.І. Матат, О.Л. Котович, О.А. Кучинська У.З Коруч, Ю. Фідря, В.І. Татьков, Е.Л. Трегубов, Р.А. Сопільник, М.В Савчин, Н.Ю. Сакара, А.С. Славко, К. А Шуневич, О.Г Шило, В.П. Яценко.

Виклад основних положень

Можливо відзначити, що історичні витоки цього поняття містяться також у працях давніх філософів та мислителів, зокрема Арістотель надавав справедливості та законності особливої цінності, що дало початок розвитку цієї ідеї у філософсько-правовому вимірі. Дослідниця Н.М. Грень визначає декілька історичних етапів становлення поняття справедливості, що є ключовим у досліджуваному праві. Перший етап належить до античності, де зародилась філософсько-правова думка щодо поняття справедливості, як чогось природнього та рівного. Другим етапом є ідеї побудовані на Просвітництві, що спростовують ідею божественного походження законів та визначають справедливість, як основне благо, що притаманне самій людині. Е третьому сучасному етапі справедливість набуває соціального змісту

«не тільки відносини між людьми, але й соціальні інститути, органи публічної влади, посадові особи при виконанні функцій держави мають бути справедливими. Вони позиціонують справедливість через реалізацію процедурної діяльності, вимог формальної справедливості та доводять пов'язаність та нероздільність справедливості та права. Саме справедливість визначає мету права, виявляє його сутність, формує образ права та забезпечує виконання призначення права» [2, с.237].

Знаходимо згадки принципу справедливості в Законах Царя Хаммурапі, що декларують покарання для суддів, що проявили нечесність у своїй роботі. Історичні витoki права на справедливий суд сягають часів Середньовіччя, що висвітлено у Великій Хартії Вольностей, найважливішому історичному документі, який заклав підвалини формування цього права, де зазначено, що «жодна вільна людина не буде заарештована або ув'язнена, або позбавлена володіння, ... або вигнана, або будь-яким (іншим) способом знедолена, і ми не підемо на неї і не пошлемо на неї інакше, як за законним вироком рівних його (його перів) і за законом країни» [3]. Також згадка права на справедливий суд міститься у Habeas Corpus Act 1679 р, декларуючи право людини оскаржувати арешт (власний або іншої особи), якщо є сумніви щодо його законності та інші процесуальні гарантії. Було визнано презумпцію законності та невинуватості, що стали у фундамент сучасного кримінального процесу.

Як зазначає дослідник цієї тематики Г.І. Бережанський, «у добу античності та Середньовіччя розуміння справедливого суду мало небагато спільного із сучасним трактуванням. По-перше, справедливе судові рішення, як правило, обумовлювалося певним «Божим провидінням» або ласкою монарха. Відповідно, і сам справедливий суд ґрунтувався не стільки на нормах природного права, як на уявленнях про моральне право богів, рабовласників, феодалів на суд. І лише згодом, із виникненням, реальним закріпленням і створенням системи норм про забезпечення правосуддя можна говорити про повноцінне розуміння права на справедливий суд із чітким виокремлен-

ням його елементів» [4, с.192]. Однак варто зауважити, що саме в часи Середньовіччя розпочався стрімкий розвиток ідеї справедливості завдяки працям знаних богословів – Августина Аврелія, Томи Аквінського, а також Роджера Бекона, Марсілія Падуанського та ін.

Конституційний Суд України визначає, що «справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права. Зазвичай справедливість розглядають як властивість права, виражену, зокрема, в рівному юридичному масштабі поведінки й у пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню. Окремим виявом справедливості є питання відповідності покарання вчиненому злочину; категорія справедливості передбачає, що покарання за злочин повинно бути домірним злочину. Справедливе застосування норм права – є передусім недискримінаційний підхід, неупередженість. Це означає не тільки те, що передбачений законом склад злочину та рамки покарання відповідатимуть один одному, а й те, що покарання має перебувати у справедливому співвідношенні із тяжкістю та обставинами скоєного і особою винного. Адекватність покарання ступеню тяжкості злочину впливає з принципу правової держави, із суті конституційних прав та свобод людини» [5].

Сьогодні право на справедливий суд має великий елементний склад, що формувався із розвитком, як самого права, так і потреб людства загалом. На сьогодні дискусії науковців щодо досліджуваної проблематики не дійшли одностайності. О. Бойко визнає забезпечувальний (попередній елемент), інституційні елементи, що включає поняття безстороннього та незалежного суду, процесуальні елементи, спеціальні елементи, що приналежні до кримінально-процесуальних та легітимізаційні елементи [6, с.297]. Здебільшого наукова спільнота включає до інституційних елементів незалежність суду, його легітимність, та безсторонність.

Вдало, на наш погляд, виділили елементний склад права на справедливий суд науковці І. Гриценко та М. Погорецький, зазначаючи:

«1) інституційні елементи (засади, що визначають організацію судової системи в цілому і кожного судового органу зокрема, – створення суду на підставі закону, незалежність суду, безсторонність суду);

2) організаційно-функціональні елементи (засади, що поєднують критерії організації і функціонування суду, – доступ до правосуддя, рівність сторін, право на правову допомогу, публічність (гласність і відкритість) судового розгляду, обов'язковість судових рішень);

3) функціональні елементи (засади, що визначають процесуальний порядок і правила здійснення правосуддя, – змагальність процесу, розумні строки розгляду справи);

4) спеціальні елементи (засади, що стосуються сфери кримінального процесу, – презумпція невинуватості, право на захист, право на перекладача» [7, с.4-5].

Право на справедливий суд є ключовим елементом фундаментального принципу верховенства права, що присутній у кожній правовій та демократичній державі, саме тому він побудований із врахуванням прозорості, відкритості, справедливості, доступності, розумних строків розгляду справи та незалежності (невтручання інших гілок влади у її діяльність), саме незалежність суддів дозволяє створити умови для реалізації права на справедливий суд. У постійній взаємодії ці ключові елементи дозволяють реалізувати це право та, що дуже важливо, створити позитивне та довірливе ставлення громадян нашої держави до судової системи загалом. У період євроінтеграційних процесів та поступового удосконалення нашої правової системи до сучасних міжнародних стандартів. Захист прав людини не може існувати без справедливого правосуддя.

Вважаємо досить повним наступний перелік елементного складу досліджуваного права «право доступу до суду (безперешкодна можливість звернення до суду, без отримання спеціальних дозволів, проходження певних процедур, досудових засобів врегулювання спорів, інших додаткових обтяжень для заявника); публічний судовий розгляд (що охоплює відкритий розгляд справи і рішень, усність процесу та офіційність судової діяльності); справедлива судова про-

цедура (обґрунтованість рішення та процесуальна рівність сторін); незалежність суду від органів публічної влади, від інших органів у межах судової влади і від учасників судового процесу та безсторонність суду; розумний строк судового розгляду» [8, с.63-64]. Право на справедливий суд у сьогоденні є ключовим у каталозі прав людини, оскільки саме воно дозволяє належно захищати, відновлювати та забезпечити всі інші права. Сьогоднішні поступові трансформаційні процеси у судовій сфері повинні відповідати міжнародним еталонам, що дозволять подолати корупцію, зміцнити довіру громадян до судової системи і тим самим щоденно реалізовувати право на справедливий суд.

Висновки

Зародження ідеї права людини на справедливий суд сягає часів античності, де першочергово розвивалось саме поняття справедливості. Поступова юридикація відбулась в добу Середньовіччя, що відображено у славетних документах того часу. У сьогоденні право на справедливий суд є пріоритетним правом для кожної країни, яка іменує себе правовою. Поступово це право увібрало у себе великий елементний склад (основні з яких є загальні – незалежність, справедливість, законність, доступність, відкритість, та спеціальні – розумний строк, змагальність, підтримання державного обвинувачення, забезпечення доведення вини). Сьогодні надзвичайно важливим є якісне проведення судової реформи, оскільки від цього залежить майбутнє нашої держави.

Література

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнар. док. від 04.11.1950 / Рада Європи. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
2. Грень Н. М. Справедливість як основа права на справедливий суд. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки.* 2015. № 824. С. 233-237.
3. Magna Carta - Великая Хартия Вольностей 1215 Г. URL: <http://lib.ru/INOOLD/ENGLAND/hartia.txt>

4. У справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання): Рішення Конституційного Суду України від 02.11.2004 № 15-рп/2004. *Офіційний вісник України*. 2004. № 45 (26.11.2004). Ст. 2975.

5. Бережанський Г.І. Особливості розуміння права на справедливий суд. *Вісник кримінального судочинства*. №3. 2017. С. 191-196.

6. Бойко. О. Зміст права на справедливий судовий розгляд. *Підприємництво господарство і право*. № 5. 2020. С. 294-298.

7. Погорецький М., І. С. Гриценко. Право на справедливий суд. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2012.- Вип. 91. С. 4-8.

8. Грень Н. М. Реалізація права людини на справедливий суд шляхом процедури присудової медіації: теоретико-правове дослідження : дис... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2017. 250 с.

*Ortynska Natalia
Ph.D. Professor
of the Department of Theory
and Philosophy of Law,
Constitutional and International Law
Psychology and Innovative Education of
the National University
Lviv Polytechnic University, Lviv*

THE RIGHT TO A FAIR TRIAL: CONCEPTUAL ASPECTS

The article analyzes the right to a fair trial as a fundamental human right. The analysis of the historical development of the studied law is carried out and the emphasis is on its gradual legalization. It is emphasized that this right is subject to constant transformation and filling, which is reflected in its elemental composition. The works of scientists who have studied the right to a fair trial were analyzed and its main elements were singled out. It was emphasized that in today's transformational processes, judicial reform should help improve the right to

a fair trial and thus overcome corruption and increase the confidence of our citizens in the judiciary in general.

The right to a fair trial is a key element of the fundamental principle of the rule of law present in every state governed by the rule of law and democracy, which is why it is built on transparency, openness, fairness, accessibility, reasonable terms of consideration of the case and independence (non-interference of other branches of government in its activities), it is the independence of judges that allows to create conditions for the exercise of the right to a fair trial. In constant interaction, these key elements allow us to exercise this right and, very importantly, to create a positive and trusting attitude of the citizens of our state to the judiciary in general. In the period of European integration processes and gradual improvement of our legal system to modern international standards. The protection of human rights cannot exist without fair justice.

The right to a fair trial today is key in the catalog of human rights, because it allows for the proper protection and restoration of all other rights. Today's gradual transformation processes in the judiciary must meet international standards, which will help to overcome corruption, strengthen citizens' trust in the judiciary and thus exercise the right to a fair trial on a daily basis.

Conclusions. The origin of the idea of the human right to a fair trial dates back to antiquity, where the very concept of justice developed first. Gradual legalization took place in the Middle Ages, which is reflected in the glorious documents of the time. Today, the right to a fair trial is a priority right for every country that calls itself legal. Gradually, this right has absorbed a large elemental composition (the main of which are general - independence, justice, legality, accessibility, openness, and special - a reasonable time, competition, support for public prosecution, ensuring proof of guilt). Today, the quality of judicial reform is extremely important, because the future of our state depends on it.

Keywords: right to a fair trial, justice, human rights, judiciary, rule of law.